

Mihin kielitiede soveltuu?

KARI SAJAVAARA (toim.) *Soveltava kielitiede*.
Gaudeamus, Huhmari 1980. 260 s.

Kielenopetus on pitkään ollut keskeinen kielitieteen sovellusala, jopa niin keskeinen, että nimitys soveltava kielitiede toisinaan on haluttu varata yksinomaan kielitieteen ja kielen oppimisen sekä opettamisen yhteyksiä käsittelevälle tutkimukselle. Jo 1970-luvun puolivälissä saatiin suomeksi kaksi tämän alan teosta, S. Pit Corderin »Miten kielitiedettä sovelletaan» (SKS 1976) ja Peter Doughtyn, John Pearcen ja Geoffrey Thorntonin »Kielen tiet» (Tammi 1976). Kari Sajavaaran toimittama, 14 kirjoittajan artikkeleista koostuva »Soveltava kielitiede» on näitä laaja-alaisempi johdatus soveltavaan kielitieteeseen.

Jo kirjan johdantoartikkeli todistaa, että

kielitieteen ja tarpeen mukaan muiden tieteenalojen antia hyväksi käyttävä soveltava kielitiede on muutakin kuin kielenopetuksen aputiede: se tutkii kaikkea, mitä yksilöt ja yhteisöt milloinkin kieleen liittyvien ongelmiansa ratkaisemiseksi tarvitsevat. Raja autonomisen ja soveltavan kielitieteen välille voidaankin vetää vain tutkimustavoitteiden mukaan. Muuten varsinainen kielitiede joutuisi yhä ahtaammalle sitä mukaa kuin kiinnostus pragmatiikkaan lisääntyy ja kielen kuvaamisen ja käytön erottamattomuutta yhä enemmän korostetaan.

Matti Leiwon artikkelin »Kieli, ajattelu ja toiminta» tehtävänä on psykolingvistinen suhteutuskehityksen luominen kirjassa esiteltäville sovellusaloille. Leiwo käsittelee kielen ja ajattelun sekä kielen ja kulttuurin suhdetta ja kielen osuutta ihmisten yhteydenpidossa: Ajattelu ja kieli ovat eri asioita, mutta niillä on jo pitkälle selvitettykin yhteys toisiinsa. Samoin ihmisen toimintaan kuuluu kielellisiäkin »tekoja». Puheaktien kuvauksesta on suora yhteys sosiolingvistiikkaan. Kieli toimii ihmisten yhteydenpidossa myös tietoisena ja tiedostamattoman vaikuttamisen välineenä. Tätä puolta kielenkäytöstä selvittelee yleinen semantiikka, jonka pääväitteet Leiwo lyhyesti esittää. Tämän sovellusalan perusteellisempikin esittely olisi ollut kirjassa paikallaan.

Sosiolingvistiikasta kirjoittavat *Mirja Saari* (artikkeli »Kieli ja yhteiskunta») ja *Heikki Paunonen* (artikkeli »Kieli ja variaatiot»). Saaren tehtävänä on selvittää tämän ilmeisen monitahoisien alan pääsuuntia ja niiden keskinäistä suhdetta, sitä miten esim. eroavat tehtäviltään ja menetelmiltään sosiolingvistiikka, kielisosiologia ja kieliantropologia (eli puhumisen etnografia), joista kaikista voidaan käyttää yleistermiä sosiolingvistiikka. Sosiolingvistiikka määritellään kielen vaihtelua ja vaihtelun syitä selvittäväksi tutkimukseksi, jossa voidaan erottaa kaksi pääalaa sen mukaan, etsitäänkö vaihtelun syitä kieltä tuottavista yksilöistä vai puhetilanteista. Lukijan omaksumiskykyä koettelevat lukuisat käsitteet, joita tulee vielä lisää Paunosen artikkelissa. Esim. rinnakkais-

nimitysten käyttäminen on siinä suhteessa paikallaan, että se valmentaa lukijaa kohtaamaan kansainvälisen käsiteviidakon. Termistön kirjavuus on kuitenkin haitta teosta oppikirjana käytettäessä. Asiat tuntuvat vaikeammilta kuin välttämättä ovatkaan. Paunosen tehtävä on astetta konkreettisempi: kielen vaihtelun syiden selvittäminen. Siinä missä perustutkimusta tekevää lingvistiä kiinnostaa määräkielen tai murteen rakenne yhtenäisenä systeeminä, sosiolingvistiä kiinnostavat kielenpuhujien todelliset tilanteittain vaihtelevat tuotokset ja kielen strategiset säännöt.

Kielen oppimista ja opettamista sekä oppimistulosten mittaamista ja analysoimista käsitellään monelta kannalta. *Paula Lyytinen* selvittelee kognitiivisen kehitysteorian pohjalta lapsen kehittymistä ajattelamiseen ja vuorovaikutukseen kykeneväksi yksilöksi ja yhteisön jäseneksi. Kaikille kasvattajille tärkeä on Lyytisen toteamus kasvuympäristön ja kielen omaksumisen välisistä yhteyksistä: monipuolinen kieliympäristö ja lapsen vuorovaikutusaloitteiden huomioon ottaminen ovat kaiken myöhemmän oppimisen perusta. — Kirjan psyko- ja sosiolingvististen artikkelien taustaa vasten on mielenkiintoista lukea *Anneli Vähäpassin* katsaus äidinkielen opetukseen. Tavoitteet ovat vaihtuneet 1800-luvun »oikean kielen» omaksumisesta 1940-luvun kielioppitietoon ja kaunokirjallisuuden tuntemiseen ja niistä nykyisiin perustavoitteisiin, joiden mukaan päämääränä on kouluttaa oppilaita äidinkielen vastaanottajina ja tuottajina »monikieliseksi». Viime vuosikymmenien kielitieteen kehitys on vaikuttanut etenkin kielentuntemuksen käsitteen tulkintaan: se on paitsi erittelevää tietoa kielen rakenteesta myös tietoa kielen käytöstä eri tilanteissa, tietoa kielen tehtävistä ja toiminnasta sekä yleissivistävää tietoa kielestä ja kielistä. Vähäpassi toteaa, että kielitieteeltä on saatu vastauksia kysymykseen, mitä opetetaan, ja psykolingvistiikalta opastusta ongelmassa, milloin opetetaan. Kysymys, miten opetetaan, kaipaa sen sijaan vielä selvittämistä.

Kari Sajavaara kirjoittaa toisen kielen (= vieraan kielen) oppimisesta ja omaksumi-

Kirjallisuutta

sesta. Myös vieraan kielen opetus on melko uskollisesti heijastellut kieliteorioiden muutoksia: esim. generatiivisen teorian valtakaudella korostetun kielioppikompetenssin rinnalle on noussut kommunikointikompetenssin käsite. Kirjoituksensa lähtökohdaksi Sajavaara ottaa tähänastisista tutkimuksista pelkistämänsä optimistisen yleistyksen: kuka tahansa voi missä vaiheessa tahansa oppia minkä kielen tahansa kuinka hyvin tahansa. Miten oppimistuloksia sitten saavutetaan? Tapahtuuko oppiminen parhaiten muodollista vai epämuodollista tietä? Mitkä ovat hyvän kielenoppijan tuntomerkit? Millaista on hyvä opettaminen? Yksi artikkelin perusväittäjä on, että pedagoginen kielioppi voi olla ainoastaan eklektinen, valikoiden kaikkea tietoa hyväksi käyttävä, ei johdonmukaisesti jonkin teorian mukainen. Ja opettajan pitäisi pyrkiä maksimoimaan kommunikoivuus luokkatilanteen erityisluonteesta huolimatta. — Vieraan kielen oppimista Sajavaara käsittelee myös artikkelissa »Kontrastiivinen kielentutkimus ja virheanalyysi». Hän toteaa kielten vertailun perusajatuksen aivan oikeaksi, vaikka perinnäinen kontrastiivinen analyysi onkin tähän mennessä pystynyt ratkaisemaan vain hyvin teoreettisia ongelmia. Tätä luonteeltaan staattista vertailumenetelmää ja sitä täydentämään kehittyntä virheanalyysimenetelmää onkin yritetty muuttaa dynaamisemmaksi: ongelmiin etsitään ratkaisua paitsi lingvistiikasta mm. sosiologiasta, psykologiasta, neurologiasta ja sovelletusta matematiikasta. Samoja asioita kuin Sajavaara, mutta opettamisen näkökulmasta ja osin eri termein, käsittelee *Anna-Liisa Leino*. Piaget'n erottamiin kehityspsykologisiin kausiin vedoten Leino asettuu myös kannattamaan käsitystä äidinkielen ja vieraan kielen oppimisprosessien erilaisuudesta, mitä käsitystä Sajavaaran mukaan ainakin osittain voisi pitää kyseenalaisena.

Sauli Takala tarjoaa artikkelissaan »Kielitaidon mittaamisesta» tiivistä tietoa yleisistä testiteorioista. Hän esittelee ns. klassisen testiteorian rinnalle kehittyneen modernin testiteorian pääsuunnat, pohtii laajasti kielitaidon mittaamisen teoreettisia lähtö-

kohtia ja luo katsauksen kielitaidon mittaamisen kehitykseen meillä ja muualla. Sitä mukaa kuin lingvistiikan, psykologian, kielenopetuksen teorian ja yleisen testiteorian uudet saavutukset on alettu ottaa huomioon, on kielitaidon mittaamisen monimutkaisuus ja vaikeus alettu todella tiedostaa. Takala toteaa kuitenkin, että on parempi tietää ongelmat kuin vain toimia »hyvässä uskossa»; vain näin voidaan siirtyä pitkään vallinneesta ja osin vaarallisetakin »koekultista» todelliseen »koekulttuuriin». — Kun on tutkittu kaksikielisten lasten kykyä selviytyä koulussa ja erilaisissa älykkyystesteissä, on saatu keskenään osin täysin vastakkaisia tuloksia. *Tove Skutnabb-Kangas* selittää tämän ainakin osaksi johtuvan siitä, että ei ole otettu huomioon lasten kaksikielisyyden laatua eikä kaksikielisyyden syitä. Kaksikielisyyden sosiaalinen ilmiö, jonka tutkimisen pahimpia vaaroja on suppea-alaisuus. Tutkijat eivät voi tukeutua vain kielitieteeseen, vaan heillä pitäisi olla monilta aloilta sen verran perustietoja, että pystyvät hankkimaan ja soveltamaan muiden alojen asiantuntija-apua.

Kielitieteen, erityisesti tekstilingvistiikan ja pragmatiikan, keskeistä osuutta tyylin tutkimuksessa perustelee artikkelissaan *Nils Erik Enkvist*: perinnäisen impressionistisen tyylianalyysin rinnalle tarvitaan objektiivisuuteen tähtäävää lingvististä tyylin teoriaa. Tyyli tutkimuskohteena on Enkvistin mukaan määriteltävissä jonkin tekstin ja siihen viestintätilanteen kannalta vertailukelpoisen toisen tekstin yhtäläisyyksien ja erojen summaksi. Sosiolingvistiikkaan päin selvät yhteydet on ns. funktionaalilla tyyliopilla, jonka tavoitteena on ryhmitellä tyylejä niiden yhteiskunnallisen tehtävän mukaan. — Funktionaalisuus on yksi avainsana myös kielenohjailussa, jonka teorioita, tavoitteita, käytännön ongelmia ja ongelmien ratkaisutapoja *Paula Sajavaara* esittelee. Kielivirheen käsitteen suhteellisuutta Sajavaara perustelee Prahan koulun periaatteella: kielen keinoja ja niiden hyödyntämistä tulisi arvioida suhteessa kulloiseenkin tarkoitukseen. — Myös kielestä toiseen käännettäessä joudutaan soveltamaan kielitieteen tuloksia.

Lingvistiikan aloista erityisesti tekstilingvistiikalla, semantiikalla ja pragmatiikalla sekä soveltavan kielitieteen aloista sosiolingvistiikalla on *Kirsti Toivaisen* mukaan suora yhteys kääntämiseen. Kääntäminenkin on ensisijaisesti viestintätehtävä: hyvä käännös vaikuttaa lukijaan samoin kuin alkuteksti lukijaansa. Käännöksen olisi paitsi välitettävä sanoma myös vastattava tyylliltään alkutekstiä, joten kääntäjän pitäisi osata tehdä oikeat sosiolingvistiset valinnat. Toivainen on tarkkaan luetellut Suomessa ilmestyneen kääntämistä käsittelevän kirjallisuuden. Myöhemmin on ilmestynyt Rune Ingon »Kääntämisen teoriaa ja sen sovellusta» (Åbo 1980).

Puheentutkimuksessakin on siirrytty suppean kielioppiteoreettisesta perspektiivistä kokonaisvaltaiseen, psykolingvistiset, neurolingvistiset ja sosiaalipsykologiset tekijät huomioon ottavaan tarkasteluun, mitä dynaaminen näkemys kielestä ja sen tehtävästä vaatii. *Jaakko Lehtonen* ja *Pertti Hurme* tarkastelevat kiintoisesti puheentutkimuksen historiaa, puheentutkimuksen ja kielitieteen suhteita sekä puheketjua (mm. verbaalisen ja muun viestin suhteita sekä puheen tuottamisprosessia).

»Soveltava kielitiede» osoittaa selvästi, että monitieteisyyttä tarvitaan. Koska kieli ei elä tyhjiössä vaan on ihmisen elämässä varsin keskeinen väline, ei tämän välineen rakennetta abstraktina systeeminä tutkiva lingvistiikka yksin riitä ratkaisemaan välineen käyttöön liittyviä ongelmia. Pitää tietää jotakin myös käyttäjistä psyykkisinä ja sosiaalisina olentoina ja pitää osata käsitellä saatuja tietoja. »Soveltava kielitiede» on omiaan inspiroimaan sekä opiskelijoita että opettajia ja tutkijoita näkemään ja ymmärtämään uusia yhteyksiä kielen, yksilön ja yhteisön välillä.

Leena Kytömäki